

Joris Tulkens

Vesalius

Een beroemd anatoom gevangen
in de intriges van het Spaanse hof

 DAVIDSFONDS
UITGEVERIJ

Vesalius

Een beroemd anatoom gevangen
in de intriges van het Spaanse hof

Historische roman

Joris Tulkens

Inleiding

Na de publicatie van zijn meesterwerk *De Humani Corporis Fabrica* en na vijftien jaar trouwe dienst aan het hof van keizer Karel denkt Andreas Vesalius eraan zich terug te trekken in zijn praktijk in Brussel. Maar Filips II laat hem niet los. Hij vraagt de beroemde anatoom mee naar Spanje te gaan om er zijn medische expertise ter beschikking te stellen van de buitenlandse diplomaten aan het hof in Toledo. In 1559 vertrekt de Brusselaar met vrouw en kind uit zijn geboortestad.

Er is weinig geweten over de vijf jaar die Vesalius nog aan het Spaanse hof heeft doorgebracht. Op het einde van die periode onderneemt hij een pelgrimstocht naar het Heilig Land, maar de reden van die reis blijft onduidelijk en is het voorwerp van vele speculaties.

In dit boek vertel ik wat er zou kunnen zijn gebeurd. Ik kleur met andere woorden de witte vlek in die het Vesaliusonderzoek op dit punt vertoont. Zoals altijd doe ik dat met de grootst mogelijke eerbied voor de feiten die wél bekend zijn.

Joris Tulkens

Proloog

Vrijdag 30 juni 1559.

Henri de Valois, gekleed in de witte en zwarte kleuren van zijn maîtresse, Diane de Poitiers, ment zijn paard tot voor de loge van zijn echtgenote, Catharina de' Medici. Naast haar zit Marguerite, de zus van Henri, geflankeerd door háár toekomstig echtgenoot Emmanuel Filibert, hertog van Savoye.

Henri legt zijn hand op de borstplaat van zijn harnas en schenkt zijn gemalin een hoofse groet. Met een bezorgd knikje neemt Catharina het gebaar van haar man in ontvangst. Henri lacht luid om haar angst en rijdt verder naar de loge van zijn dochter, de jonge Elisabeth, die enkele dagen geleden door haar huwelijk met Filips II koningin van Spanje is geworden.

‘Komaan, lafaards, wie durft me uit te dagen?’ roept hij.

De edelen van het hof geven niet thuis. Ze verkiezen het kwetsen van hun eigen eergevoel boven het verwonden van hun koning. Henri's toekomstige schoonbroer, de hertog van Savoye, heeft zich al een smadelijke nederlaag laten toedienen, de hertog de Guise is al door de mangel gehaald en ook de graaf van Montgommery heeft de smaak van het zand in zijn mond. Spijtig genoeg heeft die laatste overwinning Henri geen genoegdoening gegeven. Vlak voor de ultieme botsing was Montgommery's paard even gestruikeld zodat de graaf uit zijn evenwicht was gebracht. Een smet op zijn zege, vond Henri en daarom heeft hij de graaf het twijfelachtige voorrecht gegund van een nieuw gevecht. Montgommery weet wat hem te doen staat. De koning van Frankrijk blijft de koning van Frankrijk. En zelfs al is Henri kwetsbaar aan zijn zwakke rechterarm, geen haar op Montgommery's edele hoofd denkt

eraan die kwetsbaarheid in zijn voordeel uit te buiten.

Henri houdt zijn paard in en groet zijn oogappel, de kersverse koningin van Spanje. Elisabeth - amper veertien - is tegen de zon beschut door een baldakijn van blauwe cypruszijde met daarop de wapens van Filips II. Links van haar zit de hertog van Alva, de houwdegen die zijn vorst en meester heeft vervangen tijdens de huwelijksplechtigheden in de kathedraal. Rechts houdt Ruy Gómez zich op, de Portugees wiens bloed dezelfde hertog wel kan drinken. Gómez is een jeugdvriend van Filips II en sinds enige tijd ook diens *privado*, de meest bevoorrechte kamerdienaar. Alva kan het moeilijk verkroppen.

Henri is op de hoogte van de vete tussen Alva en Gómez en vindt het een vervelende zaak. Ze drijft beide mannen geregeld tot vreemde posities. Alva - van nature een krijgsman - doet er tegenwoordig alles aan om de vrede te bewaren, want elke oorlogssituatie verwijdert hem verder van het hof, zodat zijn rivaal de vrije hand krijgt om Filips voor zich te winnen. De vredelievende Ruy Gómez daarentegen stuurt geregeld op oorlog aan, wetend dat Alva dan zijn harnas moet aantrekken om zijn strijd lust elders bot te vieren. Ingewikkelde diplomatie, vinden de Fransen.

Henri de France groet zijn liefste dochter en die beantwoordt zijn gebaar door haar handen in gebed voor haar mond te houden. Het is een onverhulde smeekbede om van het gevecht af te zien. Maar *'de thymos heeft de ziel van de vorst met roekeloosheid vervuld'*, zou Homerus zeggen. Wat zoveel betekent als: Henri is opgedraaid en alleen een nieuwe overwinning zal hem van die koorts verlossen.

De Franse vorst gunt een snelle knik aan de mannen naast zijn dochter, keert zijn paard en rijdt naar het einde van de barrière die de Rue Saint-Antoine in twee stukken verdeelt. Een schitterend zicht: de onverschrokken koning van Frankrijk, fier rechtop in het zadel, uitgedost in een goudkleurig harnas, met daarover de welbekende wit-zwarte tuniek, versierd met Franse lelies.

Aan het einde van de barrière wendt Henri zijn paard. Hij sluit zijn vizier en grijpt de houten lans en het kleine schildje dat zijn wapenknechten hem voorhouden. Tegenover hem, aan de andere kant van de straat, wacht de graaf van Montgommery, eveneens in harnas, met daarover een bloedrode tuniek.

De trompetten klinken en het geroezemoes valt stil. Iedereen wacht op het signaal van de toernooimeester. Maar net wanneer die de opgerolde bannier begint los te maken, vraagt een page toegang tot de koning. De jongen heeft een briefje bij zich, afkomstig van de koningin, waarin zij haar man nogmaals smeekt het belang van Frankrijk in overweging te nemen. Al drie overwinningen heeft hij behaald vandaag. Aan wie moet hij zijn kwaliteiten nog bewijzen? Mijn heer en vorst, zie af van het gevecht!

De koning leest het briefje, glimlacht en zwaait ermee naar zijn gemalin. Vervolgens ment hij zijn paard tot het parallel met de barrière staat. Het trappelende dier briest en stamp, wetend wat er gaat gebeuren. Maar opnieuw wordt het treffen uitgesteld, dit keer op vraag van François de Vieilleville, raadsheer van Henri. De man grijpt de teugels van het toernooipaard en roept zijn vorst toe dat hij al drie nachten dezelfde kwalijke droom heeft: de koning van Frankrijk zal een groot onheil overkomen. De laatste dag van juni zal ook de laatste dag van zijn leven zijn!

Henri lacht alweer uitbundig.

‘*Merçi, monsieur!* U bent ontslagen als adviseur!’ schreeuwt hij en hij zwaait met zijn schild in de richting van de toernooimeester.

Zodra die zijn vlag laat zakken, slaakt Henri een rauwe kreet en hij duwt zijn hielen in de flanken van zijn ros. Het dier plant zijn achterpoten in het zand en begint voor de vierde keer die dag aan een roffelende galop in de richting van de tegenstander. Onderweg laat Henri langzaam zijn houten lans zakken, zodat ze op het ogenblik van het treffen precies op borsthoogte van de graaf zal zijn. Ook Montgommery heeft zijn galop ingezet, zijn ogen strak gericht op de beukelaar van

Henri. Die mag hij in geen geval missen. Hij zal de punt van zijn lans even rechts van het midden laten neerkomen, zodat het wapen naar buiten afwijkt. Mocht Henri daarbij uit het zadel worden gelicht, dan is er nog geen kwaad geschied: de met zand bedekte ondergrond is zacht genoeg om de koning op te vangen.

De botsing is vreselijk. Beide ruiters treffen het kleine schildje van hun opponent. De houten lansen splinteren en breken af, maar geen van beide mannen verliest het evenwicht. Einde van het gevecht dus, maar Henri is zo opgefokt dat hij de graaf toch op de grond wil gooien. Hij werpt zijn lans weg, zoals de regels voorschrijven, slaat zijn vizier omhoog en reikt over de barrière om de graaf een duw tegen de schouders te geven. Montgommery is op dat moment druk bezig een wilde pirouette van zijn paard op te vangen en vergeet daardoor zijn lans af te gooien. En precies op het ogenblik dat het paard de pirouette voltooit, buigt Henri zich over de reling. Een kreet van afschuw gaat door de toeschouwers, wanneer de versplinterde punt van Montgommery's lans in de helm van de koning verdwijnt.

Henri's schreeuw galmt over het plein. Zijn paard raakt in paniek en galppeert een hele ronde omheen de barrière, terwijl de koning, hobbelen in het zadel, het afgebroken stuk uit zijn oogkas probeert te verwijderen. De jonge Elisabeth wendt haar blik af, de koningin zit als versteend in haar zetel, net als alle andere dignitarissen, prelaten en dames van het hof. Pas wanneer Henri zijn oogkas heeft bevrijd en het resterende stuk van de lans heeft weggegooid, snellen pages en stalknechten toe, gevolgd door François de Vieilleville, door de toernooimeester, door monsieur de Chapelain, eerste medicus van het hof, en door talloze hooggeplaatste graven en hertogen.

Henri wankelt in het zadel. Enkele edelen grijpen zijn voeten vast om hem in evenwicht te houden tot het paard gekalmeerd is. Pas dan laten ze Henri naar één kant zakken, waar hij door enkele edellieden wordt opgevangen en op de grond gelegd. Maar dat is beneden de waardigheid van de Franse

vorst die meteen weer overeind wil komen. Hij richt zijn bovenlichaam op en doet teken om zijn helm te verwijderen. Met de groots mogelijke voorzichtigheid trekt dokter Chapelain de goudkleurige helmkap over de neus en de oren van Henri. Die helpt hem daarbij en dat is op zich al een wonder, gezien de ernst van zijn kwetsuur. Misschien valt de schade nog mee. Misschien is de lans vlak naast het hoofd van de koning terechtgekomen. Maar zodra het gezicht van Henri tevoorschijn komt, gaat er een verontrust gemompel door de omringende groep edelen. Enkelen schudden vol afschuw het hoofd. Op het eerste gezicht heeft de versplinterde punt de plek tussen de twee wenkbrauwen geraakt. Vandaar is hij afgegleden naar de rechteroogkas, waar hij de hersenen is binnengedrongen. De oogkas bloedt hevig en overal steken splinters uit, afkomstig van het afgebroken uiteinde.

De koning wordt overeind geholpen. Heen en weer zwalpend tast hij met één hand naar de splinters die uit zijn oogkas puilen. Hij probeert er eentje te verwijderen, maar de pijn doet hem van die poging afzien. Wanneer de eerste hofarts het op zijn beurt probeert, slaat de koning met een vervaarlijke grauw diens hand weg.

‘Luister naar wat ik zeg’, kreunt hij. ‘Niemand mag een waardige tegenstander als Montgommery iets ten kwade duiden. De graaf zal al zijn functies aan het hof behouden.’

Iedereen kijkt om zich heen om de graaf die geruststellende woorden over te brengen, maar de man is in geen velden of wegen te bespeuren.

Ondersteund door twee pages, overbrugt de koning te voet de afstand naar zijn residentie aan de nabijgelegen Place des Vosges. Hij beklimt ook zelf de trap naar zijn kamer en vraagt aan de Vieilleville om hem een lichte maaltijd te bereiden. Daarna gaat hij uitgeput op zijn bed liggen. Hij wordt uit zijn harnas geholpen en ontkleed. Op bevel van dokter Chapelain worden zijn ledematen vastgebonden en één edelman gaat op het hoofdkussen zitten om het hoofd van Henri onbeweeglijk tussen zijn knieën te klemmen. Zo kan Chapelain een zestal

kleinere splinters uit het koninklijke oog verwijderen. Henri de Valois brult als een gewond dier, geeft gal over en verliest na een tijdje het bewustzijn. Uit zijn oogkas loopt overvloedig veel slijmachtig bloed. Eén grotere splinter durft Chapelain niet aan te raken, maar hij besluit wel een aderlating toe te passen.

Even later komt de koning weer bij bewustzijn, maar hij uit geen klacht meer, hoewel de pijn verschrikkelijk moet zijn. Bloedstelpende kruiden worden op beide ogen gelegd, onder meer wondklaver en sint-janskruid. Een extract van monnikskap moet de zenuwen verdoven. Tegen de avond valt Henri in een onrustige slaap.

De volgende dag worden weer enkele splinters verwijderd met nieuwe bloedingen tot gevolg. Geen koorts. De eerste chirurgijn van het hof, Ambroise Paré, wordt erbij geroepen en die pleegt intens overleg met Chapelain, met de andere artsen en met Catharina de' Medici, die zelf van medische geheimen op de hoogte is.

De hooggeboren dame is zeer boos. Ze mag niet bij haar man en moet voortgaan op de inlichtingen die de dokters haar mondjesmaat doorspelen. Volgens Paré, die zijn sporen op het slagveld heeft verdiend, zijn het overgeven en het bewustzijnsverlies het gevolg van een hersenschudding. De stoot van de lans heeft de hersenen tegen de schedel aangedrukt, waardoor inwendige bloedingen zijn opgetreden. Die kunnen fataal zijn. Andere artsen zijn optimistischer en ontkennen schade aan de hersenen. Maar allen zijn ze het erover eens dat een trepanatie moet worden voorbereid om het opgestapelde bloed af te voeren en eventuele bloedklonters te verwijderen. De procedure zal evenwel alleen in uiterste nood worden toegepast, want niet zelden volgt op een schedelboring een zware ontsteking en een zekere dood. Op het einde van de tweede dag zakt de koning opnieuw weg in lethargie en bewusteloosheid.

De derde dag breekt de koorts door, volgens Chapelain een gevolg van giftige stoffen die in het bloed zijn terechtgekomen: zand, splinters, onzichtbare ziektekiemen. Die diagnose wordt

bevestigd door een urinekijker. In gezamenlijk overleg besluiten de dokters een purgatief middel toe te dienen om de koorts onder controle te houden. De behandeling slaat aan, maar op het einde van de dag begint de koning te ijlen. De hoop op herstel wordt met het uur kleiner.

Filips II, drukbezet in Gent, wordt op de hoogte gebracht door de markies van Bergen die onmiddellijk na het ongeval uit Parijs is vertrokken. De Spaanse vorst beseft het risico: de pas afgesloten overeenkomst van Cateau-Cambrésis zou in gevaar kunnen komen. Hij vertrekt in allerijl naar Brussel om er met zijn geheime raad te overleggen.

Ikzelf word gewaarschuwd via een briefje van Filips' secretaris. *'Of de vermaarde doctor medicus Andreas Vesalius Bruxellensis zich naar het hertogelijke paleis zou willen begeven om er overleg te plegen met Ruy Gómez, de privado van Filips II.'* Want ook Gómez is na het dramatische incident naar Brussel afgereisd om nieuwe opdrachten in ontvangst te nemen.

Op de Koudenberg word ik meteen bij de *privado* toegelaten. De Portugees vertelt me dat hij diezelfde avond nog terug naar Frankrijk moet om te redden wat er te redden valt. Mocht de Franse koning sterven en mocht een andere vorst de troon beklimmen, dan verwacht Filips dat Frankrijk zich aan het vredesverdrag houdt. En om hem bij de Fransen wat meer aanzien te geven - Gómez is van lage Portugese adel - heeft Filips hem snel de titel van 'prins van Éboli' toegekend.

Wanneer ik naar mijn bijdrage informeer, nodigt Gómez me uit hem te volgen. We gaan regelrecht naar de privévertrekken van Filips II waar ik bij wijze van grote uitzondering persoonlijk word ontvangen. Sinds mijn contract als lijfarts van Karel is afgelopen, heb ik Filips niet meer gezien. Nu valt het me op hoe snel de jongen van toen een volwassen man is geworden. De verantwoordelijkheden van het koningschap vallen hem zwaar. Hij is in de fleur van zijn leven - tweeëndertig - maar zijn baard vertoont al grijze haren. Hij heeft ook zware wallen onder zijn ogen, terwijl zijn gezicht bleek is als

een lijkwade en doorgroefd van de zorgen.

Ik nader eerbiedig en wil een knie aan de grond zetten, maar Filips begroet me met een omarming. Voor de rest houdt hij het kort: Henri II mag in geen geval sterven, tenzij God er anders over beslist. Is die beslissing nog niet gevallen, dan moet ik er alles aan doen om die in gunstige zin te beïnvloeden: aderlatingen, kruidenmengsels, eventueel een schedelboring, versterkende drankjes. Ik zal de hulp krijgen van de koninklijke chirurgijn Dionisio Daza Chacón, die mee naar Frankrijk vertrekt. In Parijs zullen we ons moeten onderwerpen aan het gezag van Ambroise Paré of aan dat van de *protomedicus* van het hof, maar we mogen die heren in geen geval laten betijen, want iedereen weet ‘hoe achterlijk die Franse dokters zijn’. Ik buig diep.

Ik krijg even de tijd om afscheid te nemen van mijn twee Anna’s, mijn vrouw en mijn dochter, en wat instrumenten bijeen te zoeken. Gómez zal intussen Chacón waarschuwen. Ik ben blij met het gezelschap van de Spaanse chirurgijn: Dionisio is een eerbaar man, wiens magere, bijna ascetische verschijning een spiegel is van zijn geestelijke discipline. Hij is enkele jaren ouder dan ikzelf. We hebben samen de veldtochten van Karel in Luxemburg en Frankrijk meegemaakt en we delen de opvattingen over de nieuwe geneeskunst. Hijzelf is gespecialiseerd in het verwijderen van allerlei gezwellen, zowel inwendige als uitwendige, die hij met een gemeenschappelijke naam aanduidt: *cáncer*. Het is zijn ambitie na zijn carrière een baanbrekend werk over de chirurgie te schrijven en hij laat niet na mij daar geregeld over te raadplegen.

Op de avond van de tweede juli vertrekt onze colonne naar de Franse hoofdstad. De koetsier jakkert de paarden af en vangt ze geregeld door nieuwe. Slapen is er niet bij, voor eten wordt geen tijd gemaakt. Onderweg probeert Ruy Gómez het oorverdovende geratel van de karrenwielen te overstemmen om me duidelijk te maken waarom de overleving van de Franse koning zo belangrijk is. Het huwelijk dat Filips en Elisabeth een goede week geleden gesloten hebben, is in de eerste plaats

bedoeld om het roomse katholicisme in Frankrijk veilig te stellen. Het land wordt verscheurd door een protestantse rebellie die aanhangers heeft tot in de hoogste kringen. De dood van de koning zou tot een opstand kunnen leiden, eventueel zelfs tot een troonswisseling. In dat verband noemt Gómez de familie Condé, waarvan vele leden notoire aanhangers zijn van Calvijn, een eigenzinnige volgeling van Luther. Mochten de Condés aan de macht komen, dan wordt Frankrijk protestants en dan is het meteen een vijand van Spanje. En dat precies op het moment dat Filips een krijgsmacht naar Tripoli wil sturen om de Turken een beslissende slag toe te brengen. Het is niet zinvol - en niet betaalbaar - op twee fronten tegelijk te vechten. En dus moet ik Henri de Valois redden. Lukt dat niet, dan is het Gómez' opdracht het pas gesloten vredesverdrag uit de brand te slepen.

In de vroege ochtend van de vijfde juli passeren we de Porte de Saint-Denis die toegang geeft tot het centrum van Parijs. We begeven ons linea recta naar de Place des Vosges, waar Henri de Valois voor zijn leven vecht. Voordat ik met mijn assistent bij de zieke kan komen, moet ik langs de koningin en die staat erop me te danken voor mijn snelle komst. Vervolgens neemt ze me even apart en zegt met verstikte stem dat ze me nog veel dankbaarder zal zijn, mocht ik erin slagen haar bij haar man te brengen. Al die aderlatingen, terwijl hij al zoveel bloed heeft verloren, dat kan toch niet goed zijn! In haar kruidenboek staan verscheidene plantjes die op de gezwollen oogleden moeten worden gelegd, maar niemand luistert naar haar...

Ik beloof haar mijn best te zullen doen, waarop ze vertrouwelijk in mijn arm knijpt. Vervolgens beklim ik de trap naar de ziekenkamer, als een schaduw gevolgd door Daza Chacón. Bij de ingang staat iemand op ons te wachten, iemand die er kennelijk veel voor over heeft om zich aan me voor te stellen: Ambroise Paré. Ik ben verheugd de beroemde Franse dokter eindelijk in levende lijve te ontmoeten. Paré heeft een zeer goede naam. Hij is onderlegd in de kunst van de dissectie en

heeft een heilige afkeer van de op traditie gebaseerde geneeskunst. Hij is geen gevormd arts - hij kent zelfs geen Latijn, wordt gezegd - maar hij heeft zijn oorspronkelijke stiel van barbier-chirurgijn tot een hoge graad van perfectie opgevoerd. Onder de Franse artsen is er veel afgunst tegenover die 'gewone barbier', misprijzen zelfs, maar voor mij zijn onbedorven nieuwkomers in het vak altijd welkom. Niet zelden hebben ze een frisse kijk op een discipline die door vastgeroeste gewoonten overwoekerd is. Bij Ambroise gaat die frisse kijk dan nog gepaard met een onverschrokken *parler*. De ruzies die hij met de geneesheren van de Parijse medische faculteit heeft uitgevochten, zijn legendarisch. Ik twijfel er niet aan dat hij zich goed zal verstaan met mijn collega Chacón.

Paré herinnert me aan het beleg voor Metz, toen ik buiten de muren van de stad de soldaten van keizer Karel oplapte, terwijl hijzelf aan de andere kant de Franse troepen verzorgde. Dat schept een band, zegt hij cynisch. Ik knik glimlachend en complimenteer hem op mijn beurt met zijn nieuwe techniek om oorlogswonden te verzorgen. In plaats van er kokende olie in te gieten, reinigt hij de wonde, bindt de bloedvaten dicht en houdt de plek zo rein als mogelijk. Voor het afdekken van de wonde gebruikt hij koolblaren.

Ik luister aandachtig naar Parés inschatting van de situatie. Uit zijn woorden maak ik op dat de toestand van Henri hopeeloos is. Ik zal een wondermiddel moeten vinden om de ontwijfelbare schade aan de hersenen te herstellen en de inwendige bloedingen te stoppen.

Het eerste wat me opvalt wanneer ik met Daza Chacón de kamer van de koning betreed, zijn vier afgehakte hoofden op een tafeltje naast de ingang. Volgens Paré horen ze toe aan misdadigers die de voorbije dagen terechtgesteld zijn. Twee van de vier zijn bewerkt met houtsplinters in een dwaze poging de kwetsuur van de koning na te bootsen. Het derde hoofd is van de schedel ontdaan, zodat we met eigen ogen kunnen zien waar de splinters eventueel schade hebben aangericht.

Het vierde hoofd is nog intact en waarschijnlijk bedoeld als proefmateriaal voor mijn eigen experimenten.

Ik nader het bed en bekijk het gezicht van de koning. Het is een afschuwelijk masker. Overal is de huid blauw en geel opgezwollen, gevolg van het vele bloed dat eronder gestold is. Het linkeroog zit dicht. Eromheen zie ik paarse en gelige bobbels, maar geen kwetsuren. Dat is helemaal anders bij het rechteroog: de huid eromheen zit strak gespannen als een vel over een trommel. Uit de oogkast loopt gestaag een etterige vloeistof die de dienaars telkens met grote zorg wegvegen. Het meest verontrustend is de splinter die uit de oogkas steekt. Op het eerste gezicht is die vlak naast het zichtbare deel van de oogappel binnengedrongen en doorgestoten tot aan de rechterslaap. De opperhuid van de slaap is niet verwond, maar vertoont een bubbel of een zwellings, waarschijnlijk omdat het uiteinde van de splinter de huid daar naar buiten duwt. Ik schat de lengte van het uit het oog stekende stuk op een kleine duim, het onzichtbare deel binnenin op iets meer dan een duim.

Ik begrijp meteen waarom de dokters afkerig zijn van verdere curatieve handelingen. Als ze het stuk hout verwijderen, is de kans groot dat de koning doodbloedt. Blijft het zitten, dan zullen pus, etter en bloedklonters op de hersenen blijven drukken en dan wordt een eventueel herstel zo goed als onmogelijk. Maar eigenlijk hebben we geen keuze. De grote Yperman heeft voldoende benadrukt dat pijlpunten, messen en splinters altijd verwijderd moeten worden, zo niet sterft de patiënt aan infecties.

Ik vraag de toestemming aan Chapelain om Henri aan te raken. De man knikt en Daza Chacón beroert de schouder van de zieke. Geen reactie. Ik duw de nagel van mijn rechterduim in Henri's onderbeen. Er volgt een lichte samentrekking van de spieren, maar de koning komt niet bij bewustzijn. Ik trek het ooglid van Henri's linkeroog omhoog, het oog dat op het eerste gezicht intact is. Het wit ervan is met bloed doorlopen, maar voor de rest lijken oogbol en iris onbeschadigd. Het rechteroog daarentegen wordt door de splinter permanent openge-

houden en de ooghoek is zwart van het bloed dat erin gestold is. Ik betast de schedel van de koning, maar kan nergens een wonde of een breuk vinden.

Na die eerste inspectie vraag ik om een propere doek en de dienaars snellen toe om me ter wille te zijn. Vervolgens open ik de mond van Henri en ik duw een stuk van het doek naar binnen. Daarna sluit ik zijn mond en ik geef een korte ruk aan het uitstekende stuk zodat het hoofd een snok krijgt. Henri slaakt een rauwe kreet, brengt zijn hand aan zijn hoofd en opent even zijn linkeroog, maar valt onmiddellijk daarna weer in onmacht.

‘Wat bent u van plan?’ roept Chapelain verontwaardigd. ‘De koning heeft al genoeg te lijden zonder dat u hem nog moet kwellen!’

Ik kijk de man onbewogen aan. ‘Het is een diagnostische techniek, dokter Chapelain. Ik weet nu dat het hersenvlies op zijn minst geraakt is.’

‘In het vervolg vraagt u om mijn toestemming!’

Ik knik onderdanig om van zijn gezeur af te zijn en bekijk het gehavende gezicht nog eens goed. De zaak ziet er echt lelijk uit, maar ik heb in oorlogssituaties erger gezien. Zou ik de splinter er meteen durven uit te halen? Henri zal er in zijn onmacht niet veel van voelen en het oog zal zich hoe dan ook pas kunnen herstellen als de vreemde voorwerpen eruit zijn.

Ik loop met Paré, Chacón en Chapelain naar de hoofden van de terechtgestelde misdadigers, wijs naar de geopende schedel en vat de situatie samen. ‘Het is duidelijk dat er aanzienlijke bloeduitstortingen rond en achter het rechteroog hebben plaatsgehad, maar het is niet te zien of het bloed en de etter zich tussen de schedel en het botvlies bevinden, dan wel in de hersenen zelf. De proef met het doek laat evenwel het ergste vermoeden. Pijn in de nek kan wijzen op gewonde nekspieren, maar evengoed – en dat is te vrezen – op irritatie van de hersenen. Eén ding is zeker: het bloed moet worden afgevoerd. Als dan blijkt dat het botvlies nog intact is, zoveel te beter, dan hebben we uitzicht op herstel. In het andere geval

moeten we op God vertrouwen. Maar een schedelboring houdt grote risico's in, dat besef ik ook. Daarom zou ik voorlopig alleen de splinter verwijderen. Dat kunnen we beschouwen als een soort van natuurlijke trepanatie. Zodra dat obstakel uit de weg is, kan het achterliggende bloed afvloeien en dat zal de hersenen verlichting geven. Ik begrijp dat u aarzelt om die ingreep uit te voeren, maar bedenk dat die splinter er vroeg of laat toch uit moet. Mocht de koning dit overleven, dan kan hij niet met een stuk hout in zijn oog blijven rondlopen.'

'Dokter Chapelain zal het er niet mee eens zijn', zegt Paré kort, waaruit ik opmaak dat ze de procedure al besproken hebben en dat Paré op een afwijzing is gestoten.

'Dokter Paré heeft gelijk', antwoordt de Franse *protomedicus* zuinig. 'Ik vind het te vroeg om de schedel te openen. We moeten de zwellingen laten wegtrekken en binnen enkele dagen een nieuw oordeel vellen.'

'En wat denkt u van het verwijderen van de splinter?'

Chapelain aarzelt. 'Durft u die verantwoordelijkheid op zich te nemen?'

'Ik hoop dat we die beslissing samen kunnen nemen. Zo niet moeten we allicht de koningin...'

'Geen sprake van', zegt Chapelain meteen. 'De koningin heeft hierin geen zeggenschap.'

'Niet?' vraag ik verbaasd.

'Dokter Chapelain is *protomedicus*, mijn beste Vesalius', zegt Ambroise sarcastisch. 'En ook al paart hij arrogantie aan onbekwaamheid, hij zal zijn prerogatieven niet laten afpakken.'

Ik schrik van de vijandigheid tussen beide heren. Paré maakt zijn reputatie van *franc-parleur* meer dan waar. Maar het laatste wat Henri op dit moment kan hebben, is een troep twistende ganzen rond zijn bed.

'U ziet wat voor vlees we in de kuip hebben, meester Vesalius', sneert Chapelain op zijn beurt, maar hij doet het in het Latijn, zodat Ambroise hoogstwaarschijnlijk niet kan volgen. Maar Paré is natuurlijk geen stommeling en de afkerige toon

van Chapelain zegt hem meer dan genoeg.

Zijn antwoord is duidelijk: ‘Of de koning sterft in het Latijn, dan wel in het Frans, dood is dood, Chapelain!’

‘Heren’, kom ik tussenbeide, ‘ik stel voor dat we de persoonlijke meningsverschillen even opzijzetten. Als wij het niet eens zijn over het openen van de schedel of het verwijderen van de splinter, zou het dan niet nuttig zijn de koning te wekken? Dan kunnen we hemzelf om de nodige toestemming vragen.’

‘Hmmpf’, snuift Chapelain en hij wendt zich af om met een van zijn secondanten te overleggen.

‘De koning wekken? Hoe wilt u dat voor mekaar krijgen?’ vraagt Ambroise.

‘Ik heb goede ervaringen met vlugzout.’

‘Hmm, dat is in dit geval niet sterk genoeg, vrees ik. Maar ik heb al ondervonden dat eender welke smerige geur de hersenen wakker maakt, ongetwijfeld omdat het reukkanaal er rechtstreeks mee verbonden is. Ik heb nog wat lekkers staan, denk ik.’

Ambroise verdwijnt en in afwachting van Chapelains toestemming ga ik naar beneden om de koningin van Henri’s toestand op de hoogte te brengen. Ze bezweert me nogmaals ervoor te zorgen dat ze bij haar man kan komen. Er moeten belangrijke politieke beslissingen worden genomen en dat gebeurt het best vóór welke ingreep dan ook.

Ik knik en begeef me opnieuw naar de ziekenkamer. ‘Dokter Chapelain, als we met de koning kunnen praten, dan zouden we een beter zicht kunnen krijgen op de toestand van zijn hersenen. De koningin staat er trouwens op...’

‘U zult geen hand leggen aan Henri de Valois’, zegt Chapelain simpel.

Ik buig en antwoord even simpel: ‘In geen geval, meester. We zullen andere technieken gebruiken.’

Enkele tellen later komt Ambroise terug met een klein flesje dat hij enkele keren flink schudt.

‘U zult Henri de Valois geen medicijn toedienen’, waarschuwt Chapelain, alsof hij de tien geboden van de Franse arts opsomt.

Ambroise kijkt hem vernietigend aan en opent het flesje. Meteen verspreidt zich een stank zoals ik er in mijn hele leven nog geen geroken heb. Rotte eieren, vermengd met de geur van honderd kadavers, vuurkruid en Spaanse peper, dat alles overgoten met een rioolgeur die mijn adem afsnijdt. Verscheidene edelen slaan op de vlucht. Mijn assistent Chacón houdt een doek voor zijn neus. Ikzelf sta pal, evenals Chapelain en de Vieilleville. Ambroise nadert het bed van Henri en houdt het flesje onder diens neus. De koning schrikt zichtbaar en Ambroise roept: ‘Sire, de dokters willen u ondervragen. Bent u in staat te antwoorden?’

Henri de Valois opent moeizaam zijn linkeroog en snakt nog eens naar adem, waarop Ambroise het flesje sluit en een uitnodigend gebaar in mijn richting maakt.

‘Majesteit, kunt u mij horen?’

Henri sluit zijn ene oog en kreunt een nauwelijks verstaanbaar: ‘*Oui.*’

Ik knik naar de zuur kijkende Chapelain en naar de triomferende Ambroise. Zodra ik me weer over de zieke buig, opent Henri zijn linkeroog opnieuw en vraagt bijna onhoorbaar: ‘*Qui estes-vous?* Wie bent u?’

‘Ik ben Andreas Vesalius van Brussel. Mag ik u vragen, sire, kunt u mij zien?’

Henri haalt diep adem, tuit zijn lippen en ademt uit. Ik meen een gefluisterd ‘*oui*’ te horen. Dat is hoopvol. Als het linkeroog kan zien, dan is het bloed alvast niet tot aan die kant van de hersenen doorgedrongen.

‘Koning Filips, uw schoonzoon, heeft me gestuurd om u beter te maken.’

Henri heft zijn hand op om ze onmiddellijk weer op de lakens te laten vallen. Ik begrijp dat hij zichzelf weinig kans geeft om dit te overleven. Vervolgens fluistert hij me iets toe wat ik als een dankwoord versta, een dankwoord dat ik aan Filips moet overmaken.

Ik besluit hoog spel te spelen. Ik kom overeind en zeg hardop: ‘Henri de Valois wil zijn echtgenote, de koningin, spreken.’

Chapelain en zijn secondanten reageren ontstemd. Ze grommelen, schudden het hoofd en overleggen op gedempte toon. Chapelain komt zelf naar het bed en vraagt uitdrukkelijk of de koning inderdaad zijn echtgenote wil zien. Ik buig me voorover, houd mijn oor voor 's konings mond en hoor alweer een duidelijk 'oui'. Ik hoop dat Chapelain het ook heeft gehoord. Met een onzekere glimlach richt de *protomedicus* zich op en geeft een teken aan een van de kamerdienaars. Die haast zich naar beneden.

Een ogenblik later komt de koningin buiten adem de kamer binnen. Ze trekt haar neus op voor de stank die er hangt en vraagt meteen of de koning ververst is. Zonder op een antwoord te wachten loopt ze naar het raam en trekt het open. Vanuit mijn ooghoeken zie ik hoe Ambroise precies op hetzelfde moment twee propfen was uit zijn neus haalt.

Ik maak plaats voor Catharina de' Medici, die me heel even een dankbare blik toewerpt. Vervolgens gaat ze op het bed zitten, zonder enige afschuw te vertonen voor de vreselijke aanblik die haar man en vorst haar biedt. Ze buigt zich over hem heen en fluistert een langere zin die ik niet kan horen. Vervolgens zie ik Henri zijn mond openen en sluiten. Nieuwe vraag en nieuw antwoord, waarop Catharina haar handen voor haar gezicht slaat. Het duurt even voor ze zich weer onder controle heeft, maar zodra dat is gebeurd, laat ze François de Vieilleville een beëdigde klerk halen. Ze streelt de schouder van haar man - zijn hoofd durft ze niet aan te raken - en ze sust hem met klopjes op zijn hand. Haar ogen zijn vochtig.

Enkele tellen later komt de klerk terug met wat schrijfgerei en een schrijflankje. De koning is intussen wat helderder geworden en zijn gestamel is nu ook voor de naaste omstanders hoorbaar. Het eerste wat hij opdraagt, is het lezen van een onnoemelijk aantal missen, 'omdat hij deze klap niet te boven zal komen'. Vervolgens geeft hij enkele wensen voor zijn begrafenis. Daarna praten beide echtelieden meer dan een uur met elkaar. Niet aan één stuk door, maar met tussenpauzen, zodat Henri zich kan herstellen na een vermoeiende passage.

De klerk tekent alles op. In dat lange uur, dat de meeste aanwezigen in doodse stilte doorbrengen, vertrouwt Henri de dauphin François en de andere kinderen toe aan de zorgen van de koningin. Zij zal het land besturen tot François het zelf kan. Ze zal alles in het werk stellen om het Franse grondgebied ongeschonden te bewaren en de katholieke godsdienst in ere te houden. De graaf van Montgommery mag geen kwaad geschieden. En wat Cateau-Cambrésis betreft: alle gemaakte afspraken zullen worden nagekomen. Als bewijs van dat goede voornemen zullen zijn zus Marguerite en de hertog van Savoye zo snel mogelijk in het huwelijk treden, liefst nog vóór hij zelf naar het huis van zijn vaderen vertrekt. Na die woorden sluit hij opnieuw zijn ogen. Zijn borst gaat zwaar op en neer. De dokters snellen toe om hun vorst wat comfortabeler te leggen en om het hoofdkussen te verversen. Zodra dat is gebeurd, wil Catharina weer naast hem plaatsnemen, maar Chapelain raadt het af: Henri is weer buiten bewustzijn.

Voordat ze de ziekenkamer verlaat, kijkt Catharina me verloren aan. ‘Doe wat u kunt, meester Vesalius.’

Bij de deur verliest ze een kort moment haar evenwicht. De Vieilleville ontfermt zich over haar en begeleidt haar naar haar kamers.

De volgende dagen brengen we ruziënd door. Ambroise en ik willen alsnog een poging ondernemen om de splinter te verwijderen, Chapelain houdt vol dat de hersenen niet beschadigd zijn: de koning heeft gesproken en de koning is sterk. Het herstel kan het best een natuurlijk verloop krijgen. En hij overstelpt ons met citaten uit Albucasis, Galenus en Hippocrates. Ik wijs Chapelain op het gevaar dat de splinter helemaal vastgroeit en dat een verwijdering achteraf nog grotere risico's inhoudt. Maar de arrogante Fransman weet zeker dat de splinter vanzelf uit het oog zal zweren, zoals dat ook met kleinere exemplaren gebeurt. Ten einde raad stel ik voor om onder de rechteroogkas een gat in het zachte weefsel te maken, zodat etter en pus kunnen wegvloeien, maar daarop antwoordt Cha-

pelain dat artsen op een bepaald moment moeten vertrouwen op de kracht van het gebed. In alle kerken en kathedralen van Frankrijk stijgen smeekbeden ten hemel. Ik twijfel er niet aan.

In de loop van dezelfde dag wordt het duidelijk dat Henri zijn linkerarm en -been niet meer kan bewegen. De volgende ochtend treden spastische bewegingen op aan de rechterkant van zijn lichaam. Wanneer ik de eerste doodsreutel hoor, onderneem ik een nieuwe poging om de splinter te mogen verwijderen, maar in de plaats daarvan giet Chapelain een drankje in Henri's mond dat bestaat uit wijn met wat onbestemde kruiden erin. Ik heb al gelezen dat Avicenna wijn met allerlei ingrediënten aanbeveelt als ontsmettingsmiddel voor open wonden, maar zo'n mengsel door de patiënt laten opdrinken, dat lijkt me bijzonder baanbrekend – als het al niet misdadig is.

Op 9 juli trouwt Marguerite de Valois met de hertog van Savoye. De volgende dag omstreeks het eerste uur na de middag overlijdt Henri II aan zijn verwondingen.